

**Vierde Interuniversitaire Masterclass Cultuur & Religie:
Gender als onderzoeksfocus**
Antwerpen, 10–11 september 2015

Donderdag 10 september 2015
UA Stadscampus, lokaal A–206

- 9.30-10.00 *Ontvangst met koffie/thee*
- 10.00-12.30 **Sessie 1** – Voorzitter: VEERLE FRAETERS
Welkom en voorstelronde
Keynote 1 – HENK DE SMAELE & TINE VAN OSSELAER
Gender en religie: een introductie
ELLEN DECRAENE
*Between the public and the private. Civil society, religion and gender in late
eighteenth- and nineteenth century Antwerp and Mechelen*
Referent: ANNE-LAURE VAN BRUANE
HANNELORE FRANCK
De parochiale armenzorg in laatmiddeleeuws Brugge: een mannenzaak?
Referent: GUIDO MARNEF
- 12.30-13.30 *Lunch*
- 13.30-15.00 **Sessie 2A** – Voorzitter: STEVEN VANDERPUTTEN
LISANNE VROOMEN
Bespreking van: *...And Woman His Humanity* – CAROLINE WALKER BYNUM
JIRKI THIBAUT
Bespreking van: *One Flesh, Two Sexes, Three Genders?* – JACQUELINE MURRAY
T.B.A.
Bespreking van: *The Embroidered Antependium of Wernigerode, Germany: Mary
Magdalene and Female Spirituality in the Thirteenth Century* – BARBARA BAERT
- 15.00-15.30 *Koffie/thee*
- 15.30-16.45 **Sessie 2B** – Voorzitter: TINE VAN OSSELAER
KATHARINA WINDORFER
*Narrative Structures of Images and Texts: Images of Women in Medieval
Manuscripts*
Referent: ANNE-FRANÇOISE MOREL
JONAS ROELENS
*Vleeschelicke ende onredelicke begheeren. Religieus conflict en stedelijk discours
rond sodomie in het vroegmoderne Gent*
Referent: ELS AGTEN
- 18.00 *Diner*

Vrijdag 11 september 2015

UA Stadscampus, lokaal A-206

- 9.30-10.00 *Onthaal met koffie/thee*
- 10.00-11.00 **Sessie 3A** – Voorzitter: ROB FAESEN
EVA VANDENMEULEBROUCKE
Bespreking van: *God and the Goddesses* – BARBARA NEWMAN
T.B.A.
Bespreking van: *What Can Historians Do with Clerical Masculinity? Lessons from Medieval Europe* – D.G. NEAL
- 11.00-11.15 *Koffie/thee*
- 11.15-12.30 **Sessie 3B** – Voorzitter: BRIGITTE MEIJNS
JEROEN REYNIERS
Sint-Odilia, patrones van de kruisheren. Een andere kijk op de reliekencultus
Referent: SARA MOENS

JOHN ARBLASTER
Wezenlijke minne – performatieve caritas: Hoe Ruusbroec bij de dertiende-eeuwse vrouwelijke mystici zijn mosterd haalde
Referent: KEES SCHEPERS
- 12.30-13.30 *Lunch*
- 13.30-15.00 **Sessie 4A** – Voorzitter: WIM FRANÇOIS
RENSKE VAN NIE
Bespreking van: *Was There a Crisis in Gender Relations in Sixteenth-Century Germany?* – LYNDAL ROPER

NINA LAMAL
Bespreking van: ‘Hibiya Monica (c. 1549–c. 1577): *Virgem of Sakai*’ en ‘The Women Catechists’ – HARUKO NAWATA WARD
Evaluatie
- 15.00-15.30 *Koffie/thee*
- 15.30-16.30 **Sessie 4B** – Voorzitter: PATRICIA STOOP
Keynote 2 – ANNEKE MULDER-BAKKER
Waarom kennen wij zo weinig vrouwelijke auteurs uit de Middeleeuwen (en eigenlijk uit heel het verleden)?
- 16.30 *Receptie*

Deelname is gratis, maar inschrijven is verplicht vóór 5 september: ruusbroec90jaar@uantwerpen.be.
Wie inschrijft, ontvangt een pdf van de reader.

Geef bij inschrijving aan (in verband met de catering) of je beide dagen komt of één van beide. Je bent van harte uitgenodigd op eigen kosten deel te nemen aan het diner op donderdagavond. Meer informatie daarover volgt.

Samenvattingen van de onderzoekspresentaties

JOHN ARBLASTER

Wezenlijke minne – performatieve caritas: Hoe Ruusbroec bij de dertiende-eeuwse vrouwelijke mystici zijn mosterd haalde

Mijn lezing zal gaan over de invloed van Beatrijs van Nazareth, Hadewijch en Marguerite Porete op Jan van Ruusbroec. Voor al deze auteurs staat de participatie in de goddelijke minne centraal. Bij de vrouwelijke mystici in de 13de eeuw is er echter ook een zeer sterke nadruk op hoe ‘God worden’ of ‘minne worden’ ook een performatief gebeuren is. Als mannelijke auteur zou Ruusbroec dit fundamenteel inzicht overnemen en verder uitwerken. Kan het mensbeeld van deze auteurs onze benadering van gender kwesties vormgeven?

ELLEN DECRAENE

Between the public and the private. Civil society, religion and gender in late eighteenth- and nineteenth century Antwerp and Mechelen

Although Jürgen Habermas is famous for his theory on the origin of the public sphere, he may be considered the founding father of the debate on the rise of civil society too. Habermas located the rise of a modern civil society in the eighteenth-century’s emergent clubs, societies, galleries, freemasons’ lodges and other lay organizations (Habermas 1962, Koselleck 1959). These organizations differed from earlier types of social organization because of their ‘secular’ and ‘rational’ nature, characterized by free speech and debate, but this is where recent approaches diverge. The great merit of more recent research on civil society is its broader approach – both chronologically and conceptually (Mijnhardt 1987; Harrison 1999). While Habermas considered guilds and religious associations part of an obscure pre-modern period in which an actual public sphere was absent (Zaret 1992), Robert Putnam and Katherine Lynch, among others, have maintained that guilds and religious associations too can be considered an integral part of civil society. Guilds and religious brotherhoods are ascribed now an important role in the molding of early modern political, social and religious culture. Alternatively, church space too can now be considered part of the public sphere (Spicer and Hamilton 2005, Decraene 2015).

This chronological and conceptual broadening of the civic-society debate has been very important and fruitful in the past decades, but along the route historians of civil society have lost track of the issues raised by Habermas. Habermas was rightfully criticized for his exclusive (male) and normative definition of the public sphere (Christie 2002, Vickery 2009), but historians have virtually ceased examining the relationship between, on the one hand, developments in civil society and, on the other, transformations related to the field of tension between the private and the public sphere. This is all the more unfortunate for the late eighteenth and nineteenth century, during which the relationship between the public and the private sphere transformed drastically. Likewise, in the same time span the relationship of both religion and female agency with the public sphere transformed.

To a large degree, we are familiar with both long term transformations in civil society and with regard to the interplay between the private and the public, but how did *the relation between civil society and the public sphere* change in the long run? A promising approach to scrutinize this relation between civil society and the public sphere is a focus on 1) religious confraternities 2) from a gender perspective. Looking at the relation between civil society and the public sphere through the lens of religion and gender creates new perspectives as 1) the nineteenth century is generally perceived as a century in which religion gradually moved away from the public and political sphere and 2) because (early) modern female actors in particular are considered to be largely excluded from the Habermasian public sphere but simultaneously may have adhered longer to outward and traditional forms of religious expression than their male counterparts, using religious confraternities as a gateway to the

public space of urban society (Decraene 2013). Thus, the main objective of this paper is to think about how to 1) unravel the position of religious confraternities in nineteenth century public urban spaces and 2) how to analyze the extent to which women used these religious confraternities to bridge the private and the public spheres.

HANNELORE FRANCK

De parochiale armenzorg in laatmiddeleeuws Brugge: een mannenzaak?

In de late middeleeuwen werden de mogelijkheden voor lekenvrouwen om religieuze activiteiten te ontplooiën meer en meer beperkt. Dit had uiteraard ook zijn effect op de rol van vrouwen in de armenzorg. R. Cossar stelde vast dat vrouwen steeds minder toetraden tot de gemeenschap van leken in de hospitalen en dat ook de rol van vrouwen in broederschappen werd gereduceerd. N. Lowe onderzocht het schenken van kledij door vrouwen aan kerken en armen en concludeerde dat via deze schenkingen van persoonlijke kledingstukken vrouwen hun plaats trachtten te veroveren binnen de parochiale structuur die volledig beheerst werd door mannen. In dit onderzoek zal er onderzocht worden hoe vrouwen deelnamen aan de parochiale armenzorg in laatmiddeleeuws Brugge en of hier gelijkaardige patronen te bespeuren zijn. De armentafels waren lekeninstellingen, belast met het organiseren van uitdelingen aan de armen van de eigen parochie. Ook deze instellingen werden volledig gecontroleerd en bestuurd door mannen. Maar zowel mannen als vrouwen zorgden voor het nodige kapitaal in de vorm van schenkingen of stichtingen van disdekkingen en memorievieringen. Deze paper wil op zoek gaan naar vrouwen die kozen voor een stichting bij de armentafel van de Onze-Lieve-Vrouwe parochie en zal de, eventuele genderspecifieke, motivaties trachten te achterhalen.

JEROEN REYNIERS

Sint-Odilia, patrones van de kruisheren. Een andere kijk op de reliekencultus

In haar studie over heiligen (1993) schrijft Judith Oliver dat er in de middeleeuwen een opmerkelijke devotie voor een vrouwelijke heilige in een mannelijke context bestond. Het gaat om de cultus van de heilige Odilia, één der elfduizend maagden die samen met Sint-Ursula in de vijfde eeuw in Keulen om het leven kwam. De devotie voor die elfduizend maagden was bijzonder populair in vrouwenkloosters en kwam niet snel bij mannelijke orden voor.

Het dertiende-eeuwse reliekschrijn van Sint-Odilia is tot op heden bewaard en bevindt zich in het klooster van Colen in Kerniel (Borgloon). Het cultusobject was voor de kruisheren (orde van het Heilig Kruis) van Hoei vervaardigd en verhuisde in 1796 naar Borgloon door de sluiting en afbraak van het klooster.

Hoewel het archief van dat klooster is verloren gegaan, zijn er nog enkele bronnen bewaard die het belang van deze cultus en van de relieken voor de kruisheren aantoont. Over de vroege periode van de cultus, in de dertiende eeuw, is haast niets gekend. Dat vormde de aanleiding om samen met Mark Van Strydonck (KIK-IRPA Brussel, Laboratorium voor C14-dateringen) en Kim Quintelier (Erfgoedonderzoeker Archeo-antropoloog) een onderzoek te starten naar de relieken.

Deze interdisciplinaire studie levert (verrassende) resultaten op over de ouderdom van de relieken, het geslacht van deze heilige maar het geeft eveneens nieuwe informatie over de translatie van de relieken van Keulen naar Hoei en de ontstaanscontext van het schrijn.

JONAS ROELENS

Vleeschelicke ende onredelicke begheeren. Religieus conflict en stedelijk discours rond sodomie in het vroegmoderne Gent

Op 28 juni 1578, rond twaalf uur 's middags, werden drie monniken op een straatkar naar het Gentse stadhuis gevoerd. Onder massale belangstelling werden ze tot bloedens toe gegeseld en werd hun hoofdhaar weggebrand vooraleer ze uit de stad werden verbannen. Een uur later verplaatste de massa zich naar de Vrijdagmarkt om er getuige te zijn van een gruwelijk spektakel. Vijf jonge broeders werden op een schavot geplaatst en levend verbrand. Allen werden schuldig bevonden aan de '*sonde van sodomie ofte anders geseyt buggerye*'.

Deze monniken werden veroordeeld door het Calvinistische stadsbestuur dat slechts het jaar ervoor de macht had gegrepen in Gent om het protestantisme over de stad te verspreiden. Deze religieuze doelstellingen konden op heftig verzet rekenen van de vier bedelorden die in de stad gevestigd waren. Tijdens een antiklerikaal showproces zagen de protestantse schepenen hun kans schoon om af te rekenen met hun religieuze opposenten.

Reformatoren doorheen vroegmodern Europa maakten namelijk handig gebruik van sodomie om een zondebok te creëren, zo werden katholieke geestelijken systematisch als sodomieten voorgesteld. Opvallend genoeg werd dit offensief niet beantwoord door de katholieke kerk, die zich in haar verdediging van het katholieke geloof enkel tot de eigen geestelijken richtte. Doordat gelovige leken uitgesloten werden van deze interne dialoog, bleef hun mening over deze protestantse beschuldigingen tot op heden onderbelicht in de historiografie. Deze paper toont aan dat leken wel degelijk reageerden op protestantse sodomiebeschuldigingen: door middel van kronieken en memorieboeken probeerden ze om de veroordeelde monniken te rehabiliteren door ze voor te stellen als onschuldige slachtoffers. Bovendien censureerden deze katholieke schrijvers teksten die ingingen tegen deze visie. Deze paper belicht dus verschillende vroegmoderne stedelijke attitudes omtrent seksuele deviantie, en toont aan hoe religie en meer bepaald confessionele conflicten dergelijke ideeën beïnvloedden.

KATHARINA WINDORFER

Narrative Structures of Images and Texts – Images of Women in Medieval Manuscripts

The presentation focuses on images of nuns and lay women in liturgical manuscripts from the fourteenth century which are integrated in narrative structures. The narrative structures convey quite complementary messages about the depicted women and present them in certain roles. Among them are e.g. the learned nun who follows Mary as her example and thus is integrated in the salvific history. Another example is the educated lay woman who is also adjusted to Mary as her role-model; at the same time she is presented both as a teaching and as a Christian mother. These presentations of the women are comparable considering them with regard to their visual and textual demonstration of female devoutness as well as to their importance for the recipients of these book pages. Thus, the investigation reveals at once a varied and synthesised image of women in the fourteenth century.

Reader

Achtergrondliteratuur bij de keynote speakers:

- Scott, Joan W., 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis', in *The American Historical Review* 91 (1986), p. 1053–75
- Elliott, Dyan, 'The Three Ages of Joan Scott', in *The American Historical Review* 113 (2008), p. 1390–1403
- Mulder-Bakker, Anneke, 'The Metamorphosis of Woman: The Transmission of Knowledge and the Problems of Gender', in Pauline Stafford and Anneke Mulder-Bakker (ed.), *Gendering the Middle Ages. Special Issue of Gender and History* (2001), 112–134

Ter bespreking:

- Baert, Barbara, 'The Embroidered Antependium of Wernigerode, Germany: Mary Magdalene and Female Spirituality in the Thirteenth Century', in *Konsthistorisk Tidskrift/Journal of Art History*, 76:3, pp. 147–67
- Bynum, Caroline Walker, '...And Woman His Humanity', in Caroline Walker Bynum, Steven Harrell & Paula Richman (red.), *Gender and Religion: On the Complexity of Symbols* (Boston: Beacon Press, 1986), pp. 257–88
- Murray, Jacqueline, 'One Flesh, Two Sexes, Three Genders?', in Lisa M. Bitel & Felice Lifshitz, *Gender and Christianity in Medieval Europe: New Perspectives* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008), p. 34–51 [Bitel, Lisa M., 'Introduction: Convent Ruins and Christian Profession: Towards a Methodology for the History of Religion and Gender', p. 1–15]
- Neal, D.G., 'What Can Historians Do with Clerical Masculinity? Lessons from Medieval Europe', in: J.D. Thibodeaux (red.), *Negotiating Clerical Identities: Priests, Monks and Masculinities in the Middle Ages* (Palgrave: MacMillan Basingstoke, 2010), pp. 16–36
- Newman, Barbara, *God and the Goddesses: Vision, Poetry, and Belief in the Middle Ages* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2005), pp. 1–50
- Roper, Lyndal, 'Was There a Crisis in Gender Relations in Sixteenth-Century Germany?', in *Oedipus and the Devil: Witchcraft, Sexuality, and Religion in Early Modern Europe* (London/New York: Routledge, 1994), p. 37–52 [+ 'Introduction', p. 1–34]
- Ward, Haruko Nawata, 'Hibiya Monica (c. 1549–c. 1577): *Virgem of Sakai*' en 'The Women Catechists', in *Women Religious Leaders in Japan's Christian Century, 1549–1650* (Surrey: Ashgate, 2009), pp. 37–60 en 221–44

Organiserend comité *Universiteit Antwerpen*

Veerle Fraeters
Guido Marnef
Patricia Stoop
Jonas Van Mulder
Tine Van Osselaer

Wetenschappelijk comité

Steven Vanderputten – UGent
Youri Desplenter – UGent
Brigitte Meijns – KULeuven
Guido Marnef – UAntwerpen
Rob Faesen – UAntwerpen/KULeuven
Wim François – KULeuven
Violet Soen – KULeuven